

FATİH DEVRİNE AİT İKİ KUR'AN-I KERİM TERCÜMESİ

OSMAN KESKİOĞLU

Vakıflar Umum Müdürlüğü Arapça Mütercimi

Kur'an-ı Kerim'in eski tercümeleri bil-hassa dil bakımından çok önemlidirler. Bu tercümelerin azlığına rağmen taşıdıkları kıymet çok büyüktür. Türkler, müslüman olduktan sonra *Kur'an-ı Kerim*'i anlamak ihtiyacını elbette hissetmişlerdir. Fakat böyle bir tercüme işine ve kaydına rastlamıyoruz. Bunu şifahî tercüme yoluyla yapmış olsalar gerek. Vakıf fakahası arasında *Kur'an* tercümesi meselesi, daha birinci asr-ı Hicriden itibaren ele alınmış, tercüme caiz mi, değil mi diye münakaşa edilmiştir. Bu münakaşaların siklet noktasını daha ziyade namazda Arapçadan başka bir dil ile okumanın caiz olup olmayacağı meselesi teşkil eder. Bu husustaki münakaşalar şu rivayete dayanır: "İranlılar Selmân-ı Fârisî'den *Fatiha süresi*'ni Farsçaya tercüme etmesini isterler. O da tercüme edip gönderir. İranlılar namazda bu tercüme okurlar. Böylelikle dilleri yatıştır. Bu, Hazret-i Peygamber'e arz olundukta o da bunu men etmez." Demek tercüme meselesi böylece daha Hazret-i Peygamber zamanında ortaya çıkmış bulunuyor. Biz bu rivayet üzerinde duracak değiliz. Bilhassa Hicretin ikinci yüz yılında fakahası arasında tercüme meselesinin ehemmiyetle ele alındığını, bunun üzerinde durularak münakaşası yapıldığını görüyoruz. Bu hususta Hanefiye fakahası çok geniş mütalâada bulunmuşlar, diğerlerine nisbetle pek ileri gitmişlerdir.

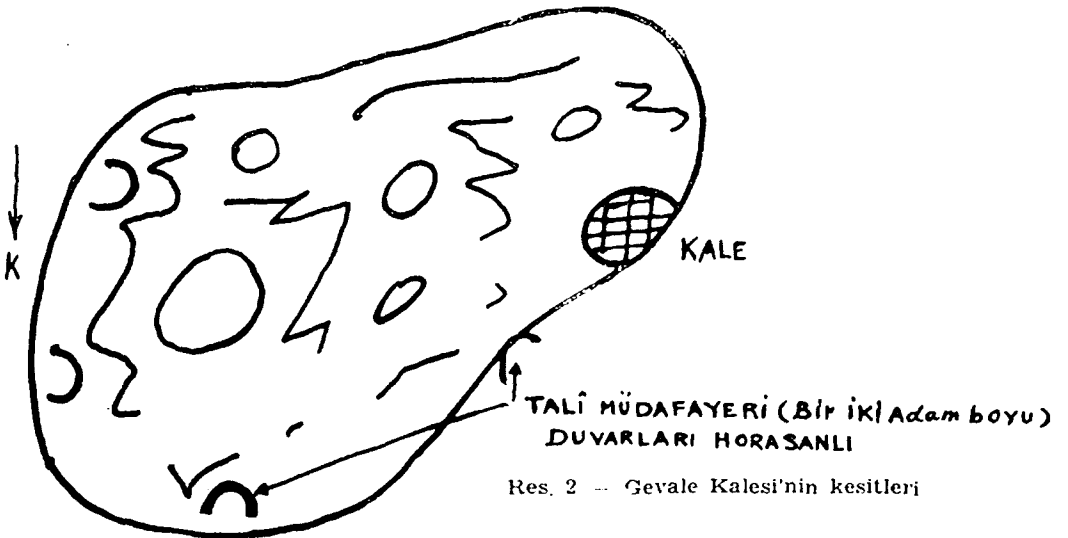
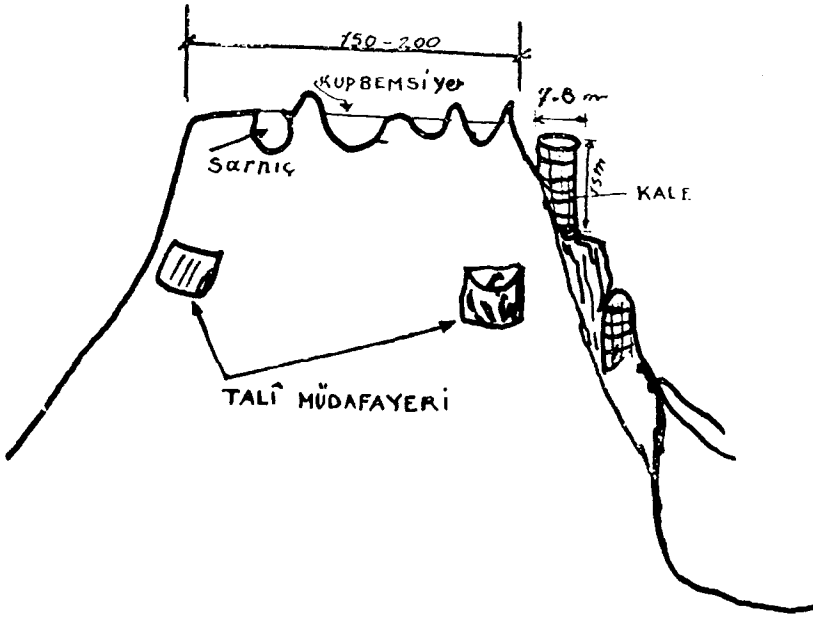
Kur'an-ı Kerim'i anlamak, mâna-i münifine nüfuz etmek, meal-i şerifini kavramak için tercüme edilmesi uygun görülmüştür. Hanefiye uleması her nevi tercüme için tecviz ederler. Şafii, Maliki ve Hanbeli uleması tercüme hususunda Hanefiye'den ayrılır-

lar. Fakat anlamak maksadiyle yapılan tercümece cevaz verirler. Hanbeli ulemasından Makdisî şöyle demektedir: "Üstadımız demiştir ki; tercüme suretiyle anlamaya muhtaç olan kimseye tercüme edilmesi lâzımdır. Başkaları da aynı şeyi söylemişlerdir. - *Kitab-ı Tashihul furu'* C. 1, S. 308" "ihtiyaçtan dolayı tercüme yoluyla anlamaya muhtaç olan kimseye tercüme edilmesi iyi olur. - *Kitabu'l-İkna'* Şafilerin ve Malikilerin görüşünü de şu ibareden anlarız: "Metlû, veyahut gayr-ı Metlû vahyin cümlesi Arap lisanıyla nazil olmuştur. Buna Hazret-i Peygamber'in Arap, Acem vesair milletlerin cümlesine gönderilmiş olmasıyla itiraz varid olamaz. Çünkü vahy kendisine nazil olan lisan Arapçadır. Onu Arap taifelerine bununla tebliğ eder. Onlar da onu Araplardan başkalarına kendi lisanlarıyla tercüme ederler." Bunu İbni Hacer Askalânî, *Buharî şerhi*'nde Maliki İbni Battal'dan naklen zikr eder ve kendisi de o kanaattadır.

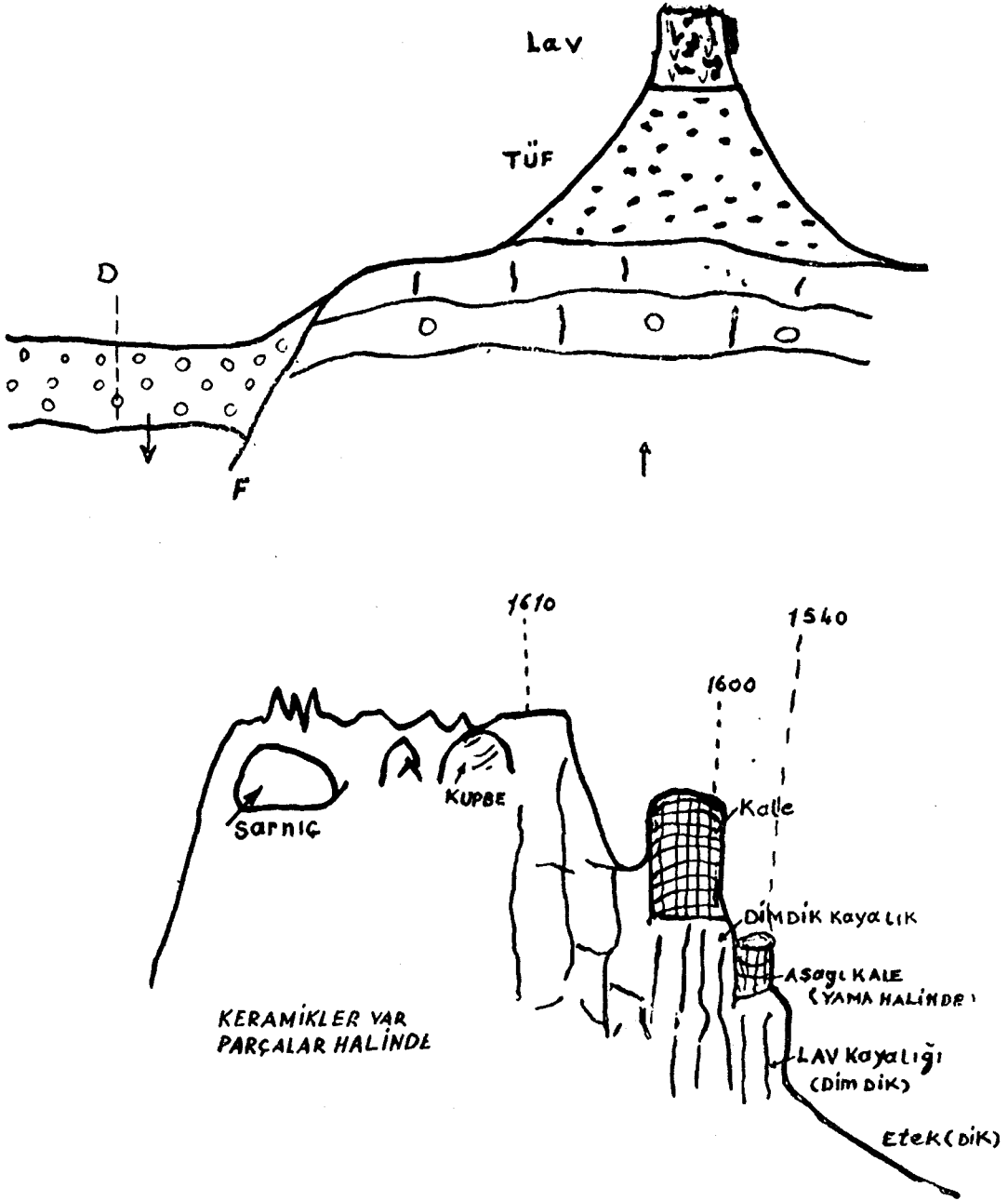
İşte böylece tercümenin cevazı, Arapça bilmeyenin tercüme okuması birinci asırda ortaya çıkmış olduğunu görüyoruz. Hicretin ikinci yüz yılında İslâm fukahası bu meseleyi münakaşa etmişler, her bakımdan ele almışlardır. Bilhassa Hanefiye uleması muhitleri icabı, bu mesele ile daha fazla meşgul olmak durumunda idiler. Onun için Hanefiye fıkıh kitaplarında bu mesele hakkında daha geniş malûmata rastlarız. Diğer Mezheplerin fıkıh kitapları buna daha az temas ederler. Bununla beraber yukarıda yaptığımız nakillerde görüldüğü üzere Şafii, Maliki ve Hanbeli fakahası, anlamak için tercüme,

Res. 1 -- Gevale Kalesi'nin cennubden görüntüsü

Res. 2 -- Gevale Kalesi'nin kesitleri

Res. 3 --- Gevale Kalesi'nin teşekkülâtını gösteren kesitleri ve râkımı

Hane fiye uleması gibi kabul etmişlerdir. Bu kabil tercümeyle itiraz eden yoktur. Şifahi tercüme yapıldığı gibi, yapılan tercümenin yazılmasına hiç bir mani yoktur. Tercüme edilmez demek, *Kur'an* anlaşılmasın kalsın demek olur. *Kur'an-ı Kerim*'in mâna-i münifini anlamak için tercüme yapılmasına ittifak vardır. İslâm ulemasının meşhurlarından biri olan Şatibi, *El - Muvafakat* adlı mühim eserinde tercümenin bilimum müslümanların icma ile caiz olduğunu söyler ki, herkesin doğruluğunu tasdik edeceği bir sözdür. *İbrahim suresinin* 4 üncü âyeti olan şu: "*Biz gönderdiğimiz her Peygamberi ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara iyi beyan etsin.*" âyetinin tefsirinde *Keşşaf* sahibi Carullah Zemahşerî der ki: "Şayet Peygamber yalnız Araplara değil, bütün insanlara, hattâ İns-u cinne gönderilmiştir, onların ise dilleri muhtelif, *Kur'an-ı Kerim* kendi lisanlarıyla olduğundan Araplar onu anlar, fakat başka milletlere tebliğ ne ile olur? dersin; cevaben deriz ki: Bütün dillerle nüzulüne hacet yok. Çünkü tercüme bunun yerini tutar. Her dille İnzal edip uzatmağa lüzum kalmaz." Bütün müfessirler, risaleti tebliğ etmek lisan mütevakkıftır. Anlamadıkları bir lisan ile tebliğ olmaz, beyan için tercümeyle ihtiyaç vardır, derler. İslâm uleması bu ince noktayı meskut geçmiş değildiler. İşte böylece fukahânın ve müfessirlerin tercüme hakkındaki görüşlerine kısaca temas etmiş bulunuyoruz.

Allah kelâmını anlamak maksadiyle yapılan *Kur'an* tercümeleri iki türdür. Bir kısmı kelime kelime yapılmış tercümelerdir. Diğer kısmı da cümle halinde tercümelerdir. Eski tercümeler arasında kelime kelime yapılan tercümelere daha çok rastlıyoruz. Bunun sebebini araştırmak çok yerinde bir şeydir. Kanaatimce bunun sebebi şudur: Evvelâ kelime kelime tercüme kolaydır. Kelimenin altına karşılığını yazıvermekle iş olur biter. Cümle terkibine, Türkçe ifadeye uygun olmasıyla uğraşılmaz. İkinci sebep te bu kabil tercümelerin Farscadan örnek alarak yapılmış olması ihtimalidir. Çünkü Farsca

tercümeler daha eskidir, Türkçeler onları müteakiptir. İranlılar, Türklerden önce müslüman oldukları için bu işe daha evvel başlamış olmaları gerektir. Nasıl ki Farsca tercüme rivayeti asr-ı saadete dayanır, Selmân-ı Fâris'in *Fatiha suresini* Farscaya tercüme ettiği meşhurdur. Farsca ile Arapça'nın cümle teşkilâtı bir birine pek uygun olduğundan kelimenin altına karşılığını yazıvermekle suretiyle yapılan kelime kelime tercüme yoluyla tercüme yapılmış, cümle tertip edilmiş olur. Türkler de aynı tarzda hareket ederek tercüme işine başlamış olmaları muhtemeldir. Bunun Türkçe cümle tertibine uyup uymadığı göz önünde tutulmamıştır. Halbuki Türkçenin cümle teşkili, biri Sâmi, diğeri Âri olan o iki dile uymaz. Arapça ve Farscadan yapılan tercümeler Türkçe ifade şekline bürününce kelimelerin yeri pek çok değişir. İşte hem kolaylığı, hem de her yeni bir şey yapmanın önce yapılanlardan örnek alıp faydalanması kabilinden, kelime kelime tercümeler Türkçede de yapılmıştır. Buna şunu da ilâve edelim : Bazı fakâhâ, *Kur'an*'ın metnini yazıp her kelimenin tercümesini yapmak suretiyle, yani metinle beraber yazmak şartıyla tercümeyle teviz etmişlerdir. *Fıkıh kitaplarında* bunun münakaşası yapılmıştır. Metinle çok mukayyet olmak maksadiyle kelime kelime tercümeler yapılmış olabilir. Bu hususta fıkıh kitaplarından bazı nakiller gösterelim:

Kemal İbni Hümmâm *Fethu'l-Kadir* de der ki : "*Kuran*'ı yazarak her harfin yani kelimenin tefsirini ve tercümesini yazsa caizdir." *Nefhatü'l-Kudsiye* sahibi de şöyle der : "*Arapçasını* yazarak ve her kelimenin tefsir ve tercümesini yazarsa caizdir. *Kur'an*'ı Farsca olarak yazsa cünüp ve hayızlı olan kimsenin ona el ile dokunması icma'an haramdır. Ve sahib olan da budur." Tercüme hususunda Farsca ile diğer diller hep birdir. Farsçayı fıkıh kitapları misâl kabilinden zikrederler. Yoksa meseleyi yalnız ona hasıretmezler. *Hidaye şerhi*: "Farscadan başka her hangi bir lisan ile okusa caizdir." diyerek bunu sarahatan söylemektedir.

Bu kabil tercümeler yalnız Osmanlı

Türklerine münhasır değildir. Onlardan önce diğer Türkler yapmıştır. Nasıl ki elde mevcut en eski *Kur'an* tercümesi Oğuz Türkçesiyledir. *Türk-İslâm Eserleri Müzesinde* 73 numarada kayıtlı olup Hierî 734, Milâdî 1333 yılında yazılmış olan bu tercümenin daha eskiden, Hierî dördüncü asırda yapıldığı bile tahmin edilmektedir. Dikkati çeken diğer bir cihet de Osmanlı Türklerinde bu nevi tercümele-
rin daha ziyade *İstana*bul'dan haricte, taşralarda, Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde Beyliklerde yapılmış olmasıdır. Arapça tedrisatın bol olduğu *İstana*bul bu lüzumu pek his etmemiş gibidir. Şifahi tercüme ve izah yollarıyla bu ihtiyacı karşılamış olabilirler. O devirlerde milli cereyan yoktu ki, böyle bir gayeye hizmet maksadiyle tercüme yapanlar çıksın. Tercüme yapanlar sırf dinî bir gayretle Allah kelâmını anlayayım ve anlatayım diye bu işe girişiyorlardı. Bu tercümele-
rin az yapılmasında, tercümenin caiz olup olmadığı münakaşalarının da tesiri olabilir. İslâm uleması daha ziyade *Kur'an'ı tefsir* yoluyla anlatmak yolunu tutmuşlardır.

Avrupa'da *Kur'an'ı* tercüme 12nci asırda hiss olunmuştur. Ancak dinî taasubun şiddetle hüküm sürdüğü o devirlerde bu tercümele-
rin yayılamamıştır. İngilizyonun ilmi buluşları bile şiddetle ve tedhişle takip ettiği o asırlarda hıristiyanlar arasında *Kur'an* tercümele-
rinin intişarına müsaade olunamazdı. Onun için Avrupa'da tercüme işi geç yapılmıştır.

Yukarıda arz olunduğu gibi bizde kelime kelime yapılan tercümele-
rler oldukça çoktur. Cümle halinde yapılan tercümele-
rler de vardır. Bu her iki nevi tercümele-
rden bu güne kadar gelip elde mevcut olanlar bulunmaktadır. *İstana*bul'da *Türk-İslâm Eserleri Müzesi*nde muhtelif tarihlerde yapılmış 9 tercüme bulunmaktadır. Bunlar hakkında *Vakıflar Dergisi*'nin 1 inci cildinde malûmat vardır. Bu gibi eserle-
rin bir kısmı hayır ve hasenat sahipleri tarafından Allah rızası için vakfedilerek cami ve kütüphanelere konulmuş,

bir kısmı da hususî ellerde bulunmaktadır. En mühim bir kısmı da, emsali değerli eserlerimiz gibi, garp kütüphanelerine aktarılmıştır. Bu hususta esaslı araştırmalar yapılırsa, nice malûmat elde edileceği şüphesizdir. Memleketimizin her köşesinde, bilhassa *Anadolı*'nun eski kültür merkezlerinde çok mühim eserler bulunmaktadır. *Vakıflar Ummü*dürlüğünde feyizli memleketimizin muhtelif yerlerinden gelmiş nice sanat eserleri arasında pek kıymetli *Kur'an* tercümele-
ri de mevcuttur. Bunlar meyanında 1940 yılında *Çanakkale Vakıflar Müdürlüğünden Ummü*dürlüğe gönderilen ve 949 H. tarihinde yazılmış olan bir *Kur'an-ı Kerim* bulunmaktadır ki, Türkçe tercümesi kelime kelime satırlar arasına yazılmıştır. Bu tercümenin sonunda *Kur'an*'ın kıracti ve fezaili hakkında Türkçe olarak uzun boylu izahat verilmektedir. Aynı tarzda tercümesi yapılmış müzehhep ve Türkçe tercümesi diğer iki adet *Kur'an-ı Kerim* daha mevcuttur. *Çanakkale*'den gelen eserler arasında farsca tercümesi bir *Kur'an-ı Kerim* bulunmaktadır, üzerinde ketebesini yoksa da Milâdî 13. asra ait olduğu tahmin edilmektedir. *Ahmed Hemedânî* tarafından 958 H. yılında yazılmış farsca tercümesi bir *Kur'an-ı Kerim* vardır. *Çorum*'dan gelen farsca tercümesi bir *Kur'an-ı Kerim* de 1135 H. tarihini taşımaktadır. Bunlardan başka *Afyonkarahisar*'dan gelmiş iki adet Türkçe tercümesi mushaf-ı şerif mevcuttur ki, bu yazımıza onlar güzel birer vesile oldu.

Konya Müzesinde kelime kelime tercüme yapılmış ve Türkçelcri harekeli olarak yazılmış 5 adet *Kur'an* tercümesi vardır. Ayrıca 4 adet de aynı tarzda kelime kelime tercüme edilmiş Farsca tercüme vardır. Bu Türkçe tercümele-
rden biri 965 H. (1557 M.) tarihinde *Hüseyin bini Hasan* tarafından yazılmıştır. *Emahan Sultan* namına *Sinan Paşa* tarafından vakfedilmiştir. Diğer biri 968 H. (1560 M.) tarihinde *Mehmed bini Yusuf Ağriboz* tarafından yazılmıştır, *Karaman Beylerbeyi*

Hasan Paşa'nın vakfıdır. 3 üncü bir tercüme Hızır bini Şahin tarafından II nci Murad devrinde yazılmıştır. Tarihsiz ve ketebesiz olan diğer iki tercümeden birisi Şemsi Tebrizi türbesinden müzeye nakledilmiştir. Farsca tercümelere gelince bunlardan biri 603 H. (1206 M.) tarihinde Ebu'l-İz Ömer bini Ali Tebrizi tarafından Melikşah bini Kaid emriyle yazılmıştır. Diğer üçünün tarihi ve ketebesi yoktur. Selçukiler devrine ait olmaları muhtemeldir. Memleketimizin her tarafında rastlanan Kur'an tercümelerinin toplanıp incelenmesi her bakımdan faydalı bir iş olur. Ben burada Afyonkarahisar'dan Vakıflar Umum Müdürlüğüne alınan iki tercümeden bahsetmek istiyorum.

I. 1951 yılında Afyon-Karahisar'dan Vakıflar Umum Müdürlüğüne alınan bu tercümenin: Boyu 0,26 m., eni 0,16 m., kalınlığı 0,08 m. ebadındadır. 806 yapaktır. Üzerinde tarihi ve ketebesi yoktur. Başında Afyon'da Arap mescidi'ne vakfedildiği kaydı vardır. 1104 H. (1692 M.) senesinde Abdurrahman bini Hacı Hızır bini Hacı Hüseyin tarafından Arapcamine vakfedildiği Arapça olarak yazılmıştır. Her nevi süsten aridir. Sahifeler cedvelsizdir. Sure başlarında başlık ve süs yoktur. Kur'an süslemesinden kaçınılmış olması hatıra varid olabilir. Yalnız sure başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Her sahifede 9 satır vardır. Ve onlar da şöyle sıralanmıştır: Sahifenin baş ve son satırlarıyla tam ortadaki satır, yani 5 nci satır büyük harflerle yazılmıştır. Büyük harflerle yazılı bu üç satırın arasında ka-

lan iki kısma da üzer satır olmak üzere altı satır küçük harfle yazılmıştır. Böylelikle sahifede bir nevi tezyin yapılmak istenmiştir. Bu tarzda süslere tesadüf olunmaktadır.

Tercüme gelince: Kırmızı kalemle kelimelerin karşılıkları altına yazılmıştır. Bazan tefsir yollu kısaca şerh ve izahlar verilmiştir. Kırmızı kalemle yazılan Türkçe kelimeler harekelidir. Bu hareketler o devrin imlâsındaki noksanlığı telâfi ettiği gibi kelimenin telâffuz tarzını göstermekte çok mühimdir. Kelimelerin söyleniş ve mukabilleri bakımından önemlidir. Üzerinde yazılış tarihi yoksa da Fatih devri mahsulü olduğu kuvvetle muhtemeldir. Kullanılan kelimeler 15 nci ve 16 ncı yüzyıllarda müstamel kelimelerdir. Bu kelimelerin çoğuna Aşık Paşazâde tarihi'nde rastlıyoruz. Sayın Halim Baki Kunter'in tanzim ve idare ettiği Vakıflar Umum Müdürlüğü'nde açılan Fatih Sergisi'nde teşhir edilen bu tercümenin üzerindeki etikette: *Fatih devri âlimlerinden Kara-Hisarlı Abdurrahman'a atfolunan tercüme* deniyordu. Eserde tercüme edilmeyip atlanmış kelimeler de var. İlk bakışta insan, yukarıda geçenleri tekrarlamak üzere lüzum görülmemiş zannına kapılıyorsa da inceleyince öyle olmadığı anlaşılıyor. Tercüme yapan her nedense bazı yerleri tercüme etmeden geçmiş. Bunlar bilinmeyecek, tercümesi güç yerler de değil. Öyle olduğu halde her ne sebepten ise boş bırakılmış meselâ: Baş taraflarda (Azabün elim, azabün azim) tercüme edilmeden bırakılmış. Yakın yerde geçtiği için tercüme lüzum görülmeden bırakılmış yerler de varsa da bunlar o kabilden değil, çünkü bunların yukarıda tercüme edilmiş yerleri henüz geçmiş değildir.

Eserden örnek göstermek için bazı kelimeler kaydedelim:

1 Abdülkadir Erdoğan: *Kur'an tercümelerinin dil bakımından değerleri*, Vakıflar Dergisi, Sayı: 1.

الله	= Tanrı
رب	= Çalab
الآن	= Şindi
ارص	= Alatenli

تکری
چلاب
شندی
آلاتلو

انتقام	= Öküñç (öç) almak	اكنج آلتق
انظر	= Göztut	كوز طوت
اليم	= Ağırdıcı	آغير ديچي
افتا	= Hükmü bellü itmek	حكمی بآو ایتمك
اثم ، جناح	= Yazuk	يزوق
افترا	= Yalan bağlamak	یلان باغلامق
اولی الألباب	= Uslar ıssıları	اوسلا ایصلاری
انفس	= Kendözleri	کندوزلری
أمة ، جاربه	= Karavaş	قراوش
فتیات	= Karavaşlar	قراوشلر
أنعام	= İlkılar (yılık) ²	ایلقلر (یلقی)
ابتلا	= Sinamak	سنمق
انذار	= Korkutmak	قرتمق
استهزا	= Yansuya tutmak, Yansulamak	یاکصوبه طومتق، یاکصولاق
اعانه	= Arka virmek	آرقه ویرمك
اغلال	= Bukagular	بقاغولر
امثال	= Bendeşler	بکدشلر
ابن السبیل	= Yol eri	یول آری
اساور	= Bilezükler	بلزکلر
ارحام	= Oğulcanlar	اوغلچنلر
ازواج	= Bendeşler, Oynatlar	بکدشلر ، اویندلر
ارض	= Yir (yer)	یر
بَرّ	= Yazı (kır, karayer)	یازی
أسف	= Katı kaygumak	قی قایغومق
اکبر	= Ulurak ³	اولورق
کبیر	= Ulu	اولو
اقل	= Eksükrek	اکسکرک
اکثر	= Çokarak	چوقراق

² *İlki, Yılık* : Hergele yani hayvan sürüsü demektir. Bugün bile A f y o n muhitinde halk arasında bu kelime yaşamaktadır. K a r a p a z a r köylerinde ise : bir sürü halk, kalabalık yerine kullanılır. *Kutadgubilig*, halk hakkında bu tâbiri kullanır.

³ (*Rak*) edatı iki gey arasında mukayese yapılnca birinin diğerinden farklı olduğunu göstermeye yarar. *Divan-ı Lügati't-Türk* bu ekin tafdil edatı olduğunu söyler ki ismi tafdil bununla yapılır. Katırak : daha katı, biri diğerinden fazla katı demektir. (Ulurak) : daha ulu, en ulu demek olur ki (ekber) kelimesinin tam karşılığıdır. Bugünkü dilimizde (Rak) eki biraz daha farklı bir tarzda kullanılır gibidir. Arada yine nisbet ve mukayese mânası taşımakla beraber az bir fark ifade eder : Büytirek, ufarak gibi.

أشد	= Katırak	قاتيرق
بيع	= Satu	صتو
بشرى	= Muştuluk	مشتلق
بدن	= Ten	تن
بغته	= Ansızda	اكسزده
بشر، ناس	= Ademiler	آدميار
برق	= Ildırım ıldırımak ¹	ايلديرم ايلديرمق
بائس	= Katı dirlüklü	قتى درلكلو
تابع	= Uyundu	اويندو
تزكیه	= Arıtmak	آرتمق
تضرع	= Yavuzgırmak	ياوز غيرمق
تفضیل	= Artuk cylemek	آرتق ايلمك
تثريب	= Başa kakmak	باشه قاقق
ثواب	= Yanut	ياناد
جدال، شقاق	= Tartışmak	طار تشمق
جسم	= Gövde	كوده
جنود	= Çeriler	چرلر
جمع	= Dirmek	ديرمك
جهنم	= Tamu	طمو
جنت	= Uçmak	اوچمق
جاهل	= Bilüsüiz	بلسز
حق	= Gerçek	كرچك
حليم	= Aşakıgönüllü	آشق كوكللو
حسن	= Görklü	كوركلو
حسد	= Yavuz dilemek	ياوز ديله مك
حمار	= Gülük	كولك
حيات	= Dirlük	ديرلك
حميم	= Issı su	استى صو
حرير	= Barcın	بارجن
أخيل	= Yunt	يونت
خمس	= Biş (beş) ⁵	بيش

¹ Türkçede baştaki (i, ı) ile (y) birbirinin yerini tutar : Yıldız Yılan = İldız, İlan gibi, bu gün de böyle söylenen yerler vardır.

⁵ Türkçede bugün bile bir çok kelimeleri eşre söylenenler var : Çişme, İrte, Biş gibi. Ankara köylerinde böyle telâffuzlar çoktur. Bunlar yavaş yavaş (e) olmuştur. Edebi dilde bile (i, ı) dan (e, a) ya geçmeler ve aksine dönlüşler olmaktadır : Gice = Gece, Virmek = Vermek, Eyi = İy, Gelmiyor = Gelmiyor gibi.

خبیث	= Arusuz	آروسز
خیر	= Yeğrek	یگرک
خنزیر	= Tonuz	طوکر
خمر	= Süci	سجی
شراب	= İçesi nesne	اچسی نسنه
خالد	= Mengü kalıcı	منگو قالجی
دار الآخرة	= Sonrağı saray	صکرغی سرای
دعاء ، ندا	= Kığırmak	قغیر متی
دائرة	= Döneç	دونچ
دخان	= Dütengen	دوتنگکن
دیت	= Kanbaha	قان بها
درجه	= Yukaru ayak	یوقارو آیاق
رجا	= Ümit tutmak	امید طوتمق
رجل	= Er	أر
رجال	= Erenler	أرنلر
ربانیون	= Tanrı biliciler	تکری بلجیار
رکبان	= Binitlü	بنتلو
رجفة	= Yerdeprenmek	یردپر نملک
رُقَى ، ارتقا	= Ağmak "	آغمق
رسول	= Yalavaç	یلواج
نبی	= Peygamber	پیغامبر
زخرف ، زینة	= Bezek	بزک
سنباه	= Salkım	صالقیم
سینه	= İmızganmak	امزغنمق
سائل	= Dileyici, sorucu	دلجی ، سورجی
سارق	= Uğrı	اوغری
سفها	= Beyinsizler, yeyin uslu- lar	بئینسلر
سینه . شر	= Yavuz	یاوز
سم الخياط	= İğne yurdusu	اکنه یوردسی
ساحر	= Cadu	جادو
سحر	= Caduluk	جادولق

* Ağmak; yükselmek, yukarı çıkmak mânâsındadır. Ağaç kelimesi bu köktendir, gömeç, dö-
şenayac gibi; sarmak, aşağı inmek mânâsına da gelir, mütezaad, zıd karşılıklı kelimelerdendir.

مسحور	=	Bügülenmiş	بوکونمش
سکاری	=	Esrikler	اسرکلر
سوا اما السبیل	=	Yol ortası	یول اورتہسی
سندس	=	Yufka, ince barcin	یوقہ بارجن
استبرق	=	Yoğun, kalın barcin	یوغن بارجن
شریک	=	Ortak	اورتاق
شاهد	=	Tanuk	طائق
بشہد	=	Tanuk tutar	طائق طوتر
صدر	=	Göğüz	کوکوز
صیحة	=	Ün	اون
صابر	=	Katlanıcı	قتلنجی
صنوان	=	Bir dipden	بر دیپدن
صحف	=	bitiler	بتیلر
ضیف	=	Konuk	قونق
طعام	=	Yiyesi	یسی
اطعم	=	Yiyesi virmek	یسی ویرمک
ظلمة	=	Karanuluk	قراکولق
عبادت	=	Tapmak	طامق
عظام	=	Sünükler	سککلر
عدد	=	Sağış (sayı)	صاغش
معدود	=	Sağışlanmış	صاغشلنمش
عجله	=	İvedurmak	اودرمک
عجول	=	Key iveci	کی اوچی
عجب	=	Tan	طاک
تعجب	=	Tanlamak	طا کلامق
غیر	=	Ayrık	آیروک
غیب	=	Görünmez nesne	کورونمز نسنه
غداً	=	İrte	ایرتہ
غیظ ، غضب	=	Kakımak	قاقیمق
غزل	=	İğirmek	اکرمک
غم ، حزن	=	Kaygu	قایغو
غلیظ	=	Kalın	قالک
غنی	=	Bay	بای
فتنه	=	Sınamak	سنمق

فاسق	= Buyruktan çıkıcı	بویروقدن چییجی
فؤاد	= Yürek	یورک
قلب	= Gönül	کوکل
قبر	= Sin	سن
قتال، جهاد	= Çalış	چالش
حرب	= Çalışmak	چالشماق
قسم	= Ant içmek	آند احمک
یمین	= Ant	آند
قطعة	= Kesk	کسک
قال	= Eyitti	آیتدی
و اذا قیل	= Dahi kaçan eydildi	دخی قیچن ایدلدی
قتل	= Deplemek	دپلمک
کسوه، لباس	= Ton, giyisi	طون
کواعب ارباباً	= Emcegi ağırşaklanmış yaşdaşlar	امجکی آغیرشکلنمش یاشداشلر
کیل	= Şinik	شیک
لظی	= Yahn	یالک
متی نصر الله	= Kaçandur Tanrı arka virmeği	قچندر تکرری آرقه ویرمکی
مسکن	= Durak	طوراق
مثله	= Ancılayın	آنجلین
متاع	= Gönenmek (Refah)	کننمک
متع	= Gönendürmek	کنندیرمک
مرض	= Sayruluk	صیرولق
مستقر، سکن	= Dölenmek	دولنمک
مغفرت	= Yarlıgamak	یارلغماق
مس . تماس	= Yokamak	یوقماق
موت	= Ölüm, depe	اولم، دپه
موعظة	= Öğüt	اوکت
مسجد	= Mezigit	مزگیت
متشابه	= Birbirine bendeş	بیربیرنه بکدش
مطهر	= Key arınmış	کی آرنمش
میثاق	= Berkitmek	برکیتمک
متقی	= Sakıncı	صاقنجی
مصیر	= Arka virici	آرقه ویرجی

نكاح	— Çiftleşmek	چفتلشمك
نسل ، ذرية	= döl	دول
نهي	= Yıygımak	يیغمق
ناصح	= İyi dileyici	ای دیلیجی
نصب	= Arımak	آرmaq
نجم	= Ilduz	ایلدوز
ثاقب	= Ildırayıcı	الدير یجی
نفاث	= Üvürüciler	اور جار
نادیه	= Dernek	در نک
وصی	= Ismarladı	ایصحر لدی
وهو العلی العظیم	= Dahi ol yücedür, uludur	دخی اول، بوجه درر، اولودر
واسع	= Gen (Genişlik)	کینک
وکیل	= İş sürücü	اشن سر جی
یخادعون	= Aldarlar	آلدرار
ما یخادعون	= Aldamazlar	آلدمز لر
یا جوج ماجوج	= Ecülc mecülc ⁷	ایجج میجج
ان ، قد	= Bayık	بایق
حيث	= Kande kim	قناه کم
شیء	= Nesne	نسنه
کلما	= Hernice kez	هر نیجه کز
کیف	= Nite	نیته
ما	= Ne, nice	نه ، نیجه
مرة	= Kez, gez	کز
و	= Dahi, daki	دخی، دکی

Bu tercümenin bazı âyetlerinden misaller görelim :

Ali İmran suresinden :

هو الا اله لا ائنه الله شهد

Tanukluk virdi Tanrı ki bayık yoktur Tanrı illâ Ol.

Tin suresinden :

بالدين بعد يكذبك فما

Pes ne nesne yalancı eyler seni sonra ceza virmek sebebi ile

باحکم الحاکمین الله أليس

Ey değül mi Tanrı hüküm eyleyicilerin hüküm eyleyicireği.

Yani ceza vermeği kıyamette yalan tutmağıyle yalancı olursun ey âdemi.

⁷ Arapçadaki hemzenin kesik söylenişi Türk şivesine uymadığından telâffuzda bu hemze aradan kaybolur. Bu tercümede bu hemzeli kelimeler (ecülc mecülc) şeklinde yazılarak tam Türkçe şiveye uyulmuştur. Halk zaten öyle söyler. Yazıda gösterilen hemze, telâffuzda kaybolur.

II. 1945 de Afyo'n'dan Vakıflar Umum Müdürlüğüne alınan bu tercüme 2208 numarada kayıtlıdır. Boy 0,26 m., en 0,17 m., kalınlık 0,06 m. ebadındadır. Muhtelif yerlerinden nokсандır. Her sahifede 9 satır vardır. Sonu noksan olduğundan keşesi ve tarihi olmuş olsa bile o sahifeler düşmüştür. Hiçbir süs yoktur, sahifeler cedvelsizdir. Tercümeleer de siyah mürekkeple yazılmıştır. Kelime kelime tercü-

me yapılmış olup Türkçe kelimeler Arapçaların altına aynı hizaya gelmek şartıyla biraz meyilli yazılmışlardır. Böylelikle her kelimenin karşılığını görmek kabil oluyor. Bu tercüme de yukarkı tercümeye çok benzemektedir, aynı asrın mahsulü oldukları şüphesizdir. Yalnız bunda bir kelime bile atlanmamıştır. Her âyet ve kelimenin tercümesi yapılmıştır. Ondan da bazı kelimeler örnek olarak görelim :

اطاعت	--- boyun virmek	بين ويرمك
اعتصام	--- yapışmak	يايشمق
أثم . جناح	--- yazuk	يزوق
انعام	--- yıkılar	يلقار
اسلمت وجهى	--- ismarladum yüzüm	اصمردلم يوزم
اسلم	--- boyun virdi	بين ويردى
اصحاب كهف	--- in ıssıları	این ایستلری
أمة	--- bir bölük cemaat	بر بلك جماعت
اميين	--- yazu bilmezler	يزو بلمز لر
انثى	--- diş	ديشى
اعلم	--- bilürek	بلرك
باذن الله	--- Tanrı dileğile	تكرى دبلكله
تجاجون	--- dartışursız	درتشر سز
حاججتم	--- dartışdınız	درتشدیکز
حسن	--- görklü	درکاو
حياة الدنيا	--- yakın dirlik	يقين ديرلك
يوم آخر	--- sonraki gün	صكركى كون
خالدون	--- ebedi kalıcılar	ابدی قالجیلار
خالد	--- mengü	منكو قالجى
ذكر	--- erkek	ارلك
دفعه	--- gez	كز
ساق	--- inceik	انجك
سراب	--- ilgım salgım	الغم صالغم
شيء	--- nesne	نسنه
عذاب ألم	--- ağır dier azap	آغردجى عذاب
غداء	--- kuşluk öyünü	قشلق اوینى
غفران	--- yarlıgamak	یرلغمق

غلام	= er ođlan	أر اغلان
فريق	= bölük	بلک
قصاص	= bendeş eylemek	بکدش ایلمک
مبارک	= kutlu	قتلو
معرضون	= yüz döndürücüler	ز دندر جلی
معروف	= eyu iş	أیو ایش
منکر	= yavuz iş	یاوز ایش
مأوی	= durak yeri	دراق یری
نار	= od	اود
نساء	= avratlar	عورتلہ
ویل	= vay	وای
و	= daki, dahi	دقی
یختصمون	= dokuşurlar	دوقوشور لر

Şimdi de bu tercümeden âyetlerden birer misal görelim :

Ali İmran suresinden :

الذین	يقولون	ربنا	اننا	آمنا	فاغفر لنا
Anlar kim	eyderler	ey Çalabumuz	bayık biz	inanduk,	pes yarlığa bize
ذونبنا	وقنا	عذاب النار	الصابرين		
yazuklarımızı,	dahi sakla bizi	od azabından,	katlanıcılara,		
والصادين	والقائين	والمتقين			
dahi gerçeklere,	dahi boyun viricilere,	dahi nafaka viricilere,			
والمستغفرين	بالأسفار				
dahi yarlıgamak dileyicilere	sahar vakitlerinde.				

Kadir suresinin tercümesi :

انا	انزلناه	في ليلة القدر	وما ادريك
Bayık	indürdük	anı yani Kur'anı	Kadir gicesi, dahi ne nesne bildirdi sana
ما ليلة القدر	ليلة القدر	خير	تنزل من الف شهر
nedir Kadir gicesi,	Kadir gicesi	yeğrekdür	bin aydan, iner dünya
الملائكة	والروح	فيها	باذن ربهم
göğüne, ya yire ferişter,	dahi Cebrail	anun içinde	Çaralaplari desturi ile
من كل أمر	سلام هي	حتى مطلع الفجر	
dükeli iş için,	Selâmdur	ta subh belürince,	

Yani ferişter müminlere celâm virirler.

Bu türlü tercümeler ekseriya Hicretin 8 inci 9 uncu yüzyıllarında yapılmıştır. Aralarında çok benzerlik vardır. Sonradan bu tercümeler azalmıştır. İlmî durgunluk tercüme sahasında da sezilmiştir. Bu tercümeler Türkçenin türetme zenginliğinden çok faydalanmıştır. Daha sonraları bu iş gelişip ilerliyeceği yerde bilâkis durmuştur. Şunu da kaydedelim ki, bu tercüme-lerde bir birinin tesiri altında kalındığı hiç şüphesizdir. Aralarındaki benzeyiş bunu gösterir. Kelime kelime tercüme olduklarından lûgat mânasını, kelimenin karşılığını yazıp geçerler. Üslûp, cümle tertibi, ifade tarzı, cümle içinde kelimenin kullanış yeri gibi şeylerden faydalanarak hangisinin hangisinden istifade ettiğini ortaya koymak, bu hususta bir hükme varabilmek biraz güçtür. Kelime kelime yapılan tercüme ile edebî bir eser arasında bu bakımdan ayrılık vardır. Ancak kelime kelime yapılan tercümeler, kelimenin tam mukabilini göstermek hususunda bir katiyyet taşırlar, âdeta lûgat kitabı gibi kelimenin tam karşılığını gösterirler. Diğer eserlerde geçen kelime ise takribî olarak, şu mânada kullanılmıştır, denebilir. Bu nevi *Kur'an-ı Kerim* tercümelerinde ise bir lûgat kitabı gibi kelimenin aslı ve karşılığı yazılıdır. Sarahat ve katiyyet vardır. Bu bakımdan çok mühimdirler. Bu tercümelerde kullanılan kelimelerin hemen ekserisi az bir farkla bugün de kullanılmaktadır. Bilhassa halk arasında çok müstameldirler. Türkçenin bir kelimedden başka bir kelime türetme kabiliyeti çoktur. Bir kökten, türetme yoluyla bir çok kelimeler yapılır. Başka bir dilde olmayan bir özelliği ve güzelliği taşıyan Türkçemizin bu zenginliği hakkında bir fikir edinebil-

mek için (kesmek) fiilinden türemiş isim ve sıfatları görelim : kesen, kesici, kesilmiş, kesik, kesili, kesilmemiş, kesikli, kesiksiz, keskin, keski, kesken kesilgen, kesim, kesimci, kesimli, kesin, kesinsiz, kesinti, kesintisiz, kestirme, kesik, kesek, kesenek, kesenekci, kesi, keser, kesme, kesmece, kesmelik, kesmem, kesmik, kesnik, kesişme, vesaire. Burada 33 tancsini sıralamış bulunuyoruz. Pek zengin olan fiil sigaları bundan hariçtir. Onların sayısı ise çok daha fazladır. Başka dillerde bulunmayan rabıt siygaları, bağ fiileri de hesaba katılmalıdır. Ne yazık ki, Türkçenin bu özelliği ihmal edilmiş, yeni kelime alırken bu türetme zenginliğine baş vurulmamıştır. Bir çok ekler vasıtasıyla köklere nice kelimeler türetebiliriz. O zaman istilahlarmız bir aile efradı gibi bir arada bulunur. Halbuki, aksi takdirde birbirine küsmüş, perişan bir halde dağılmışlardır. Türkçede kelimenin kökü değişmeyip ekler sona gelir. Böylelikle kelimeler, yukarki misalde görüldüğü gibi, bir arada bulunur. Arapçadan alınan istilahlarda ise iştikak harfleri, türetme ekleri kâh başa, kâh ortaya, kâh sona gelme ve hareke değişme suretiyle yapıldığından bir asıldan türeyen kelimelerin bir arada bulunmalarına imkân yoktur : ilim, âlim, muallim, talim, ilâm, malûm kelimelerini lûgatta bir araya dizemeyiz, öz Türkçe kelimelerde ise bu birliği, bu ahenği sağlamak çok kolaydır. Yeni kelime alınırken dilimizin bu türetme kabiliyetine baş vurmak, eski eserlerden örnek almak yerinde olur. Bu hususta eskilerin bıraktıkları mühim ve değerli eserler pek çoktur. Onları örnek tutmalıyız.